

Paradigma'nın Gündemindekiler

Kant, Saf Aklın Eleştirisi

G. Steiner, Babil'den Sonra: Dilin ve Tercümenin Boyutları

Joseph Rouse, Bilgi ve İktidar/Bilimin Politik Felsefesine Doğru

M. Sheikh, İslâm Felsefesi Terimleri Sözlüğü

Robert A. Nisbet, Sosyolojik Gelenek

Hugh J. Silverman, Tekstüalitelere

Ralph Waldo Emerson / Denemeler ve Konuşmalar

W. T. Jones, Batı Felsefesi Tarihi (III, IV ve V. Cilt)

Dermont Moran, Fenomenolojiye Giriş

Paul Ricoeur, Yorumların Çatışması (II. cilt)

Bryan Magee, Wagner ve Felsefe

Paradigma
Osmanlı Tarih Sözlüğü

Osmanlı Tarih Sözlüğü
Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal

Editör
Ekrem Ayyıldız

Bu kitabın Türkçe yayın hakları **Paradigma Yayıncılık**'a aittir; hiçbir bölümü yayıncının izni olmaksızın fotokopi ve bilgisayar dahil hiçbir elektronik ya da mekanik araçla yeniden üretilemez, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

1. Baskı, Paradigma, Ekim 2011

Dizgi-Mizanpaj
Hülya Aşkın-Bilen

Kapak
Bakış Grafik

Baskı
Eren Ofset

ISBN: 978-975-7819-78-3

106. *Paradigma kitabı*

Paradigma Sözlük Serisi: 5

PARADİGMA YAYINCILIK

Alemdar Mah. Çatalçeşme Sok.
Yücer Han No: 42/3-5 – 34110
Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel : (0 212) 528 19 28
Faks: (0 212) 526 81 52
[www. paradigmakitap.com](http://www.paradigmakitap.com)
info@paradigmakitap.com

Paradigma

Osmanlı Tarih Sözlüğü

Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal

Takdim

Osmanlı tarihi araştırmacıları başta olmak üzere tarih, edebiyat, musiki ve şiirle ilgilenen herkes ve özellikle aydınlar için Osmanlı tarih sözlüğü vazgeçilmez bir ihtiyaçtır. Sözlük ve ansiklopediler temel başvuru eserleridir. Osmanlı tarihi üzerinde araştırma ve incelemeler arttıkça mevcut tarih sözlükleri yetersiz kalmaktadır. Osmanlı müesseseleri, sosyal ve ekonomik yapı üzerinde son yıllarda çok sayıda akademik veya popüler eser yayınlanmıştır. Bu çalışmada yer alan kavram ve tabirlerin bir kısmı bu çalışmalarda yer almaktadır. Fakat birbirinden farklı konuları ele alan yüzlerce esere tek tek müracaat etmek tarihe meraklı bir aydın için mümkün değildir. Bu durum tarih sözlüklerini zaruri ve lüzümlü kılmaktadır.

Bu çalışmayı hazırlarken mevcut tarih sözlüklerini gözden geçirdim. Bunlardan M. Zeki Pakalın'ın Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü temel eserlerden biridir. Pek çok kavram ve tabir burada açıklanmıştır. Metodolojik olarak zayıf olmakla beraber son derece zengin bir müracaat eseridir. 1952 yılında yayınlanmış olan Kâmil Kepeci'nin Tarih Lugati de küçük ama güzel bir eserdir. Bundan sonra Mithat Sertoğlu'nun Osmanlı Tarih Lûgati adlı eseri de mühim bir çalışmadır. Sertoğlu büyük ölçüde Kepeci'nin çalışmasını esas almış fakat ilaveler yapmıştır. Ancak bunlardan daha önemlisi büyük tarihçi İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Osmanlı Tarihi ve Osmanlı Müesseseleri hakkındaki araştırmalarıdır. Yukarıda zikredilen sözlük ve lugatlerin ana kaynağı Uzunçarşılı'nın eserleri olmuştur. Osmanlıca sözlükler içerisinde Ferit Devellioğlu'nun eseri hâlâ yeri doldurulmamış dev bir çalışmadır. İlhan Ayverdi'nin Misalli Sözlüğü ise son yıllarda yayınlanan en güzel sözlüklerden biridir. Yaşar Çağbayır'ın Türkçe Sözlüğü ise muhteşem bir eserdir. Ölçü ve tartılarla ilgili olarak Ünal Taşkın'ın hazırladığı Yüksek Lisans tezinden çok istifade ettim. Tezini gönderdiği için kendisine müteşekkirim.

Ben bu çalışmalar ile diğer sözlük ve tedkik eserlerin hepsinden faydalandım. İlave ten Osmanlı kanunnâmeleri başta olmak üzere Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihi ile ilgili yayınlanmış pek çok tedkik eserden de faydalandım. İstifade ettiğim kaynakları madde sonlarında kısaltma olarak göstermeye çalıştım. Aksi halde her kelime ve kavram için uzun bir bibliyografya vermek eseri kullanılabilir bir sözlük olmaktan çıkaracaktı.

Osmanlı Tarih Sözlüğü için Osmanlı devrinde kullanılan deyimler, terimler, tâbirler ve tarihî metinlerde geçen kelime ve kavramlar esas alınmıştır. Bu eser bir Osmanlıca sözlük değildir. Yukarıda zikredilen sözlüklerde geçen kavramlar ile okuduğum tarihî kro-

niklerde, seyahatnâmelerde ve sair eserlerde rastladığım tâbir ve deyimlere yer vermeye çalıştım.

Bu eser on yılı aşan bir çalışmanın ürünüdür. Son altı yedi yılımı sadece bu çalışmaya ayırdım. Her şeye rağmen birçok eksiği bulunduğu muhakkaktır. Fakat çalışmanın faydasız olduğu söylenemez. Mükemmel bir sözlük idealdir. Mümkün olan iyi ve faydalı bir eser ortaya koymaya çalışmaktır.

Bu çalışmayı yaparken kendilerine zaman ayıramadığım için haklı olarak şikayet eden fakat sevgilerini ve ilgilerini eksiltmeyen başta eşim Gülümser'e, oğullarım Osman Gazi ve Hasan Şahin'e ve kızım Gülnihal'e bana katlandıkları ve sabırları için çok teşekkür ederim.

Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal
2011, Denizli

Kısaltmalar

(bb)	: Buna bak.
a.	: Arapça.
A. Beylikleri	: Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, <i>Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri</i> , Ankara 1988.
Abkz.	: Ayrıca bakınız.
Adâletnâmeler	: İnalçık, Halil, “Adâletnâmeler”, <i>Osmanlı’da Devlet, Hukuk, Adalet</i> , İstanbul 2000, 75-190.
Ağaçeriler	: Sümer, Faruk, “Ağaçeriler”, <i>Belleten</i> XXVI/103, Temmuz 1962, 521-528.
Aksaray	: Yörük, Doğan, XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584), Konya 2005.
Ali Ufkî Bey	: Albertus Bobovius ya da Santurî Ali Ufkî Bey’in Anıları, Topkapı Sarayı’nda Yaşam, (Çev. Ali Berktaş), İstanbul 2002.
AR	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Ankara 1992.
Armaoğlu	: Armaoğlu, Fahir H., <i>Siyasi Tarih 1789-1960</i> , Ankara 1975.
Ayverdi	: Ayverdi, İlhan, <i>Misalli Büyük Türkçe Sözlük</i> , 1-3, İstanbul, 2006.
Bacıyân-ı Rum	: Bayram, Mikâil, <i>Bacıyân-ı Rum</i> , Konya 1987.
Banarlı	: Nihad Sâmî Banarlı, <i>Resimli Türk Edebiyatı Tarihi</i> , I, II, İstanbul 1971-1976.
Baruthâne	: Gölen, Zafer, Osmanlı Devleti’nde Baruthâne-i Âmire (XVIII. Yüzyıl), Ankara 2006.
Berki	: Berki, Ali Himmet, Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tâbirler, 2. baskı, Ankara.
Bilgin	: Bilgin, Arif, Osmanlı Taşrasında Bir Maliye Kurumu: Bursa Hassa Harç Eminliği, İstanbul, 2006.
blg.	: Bulgarca
BK	: Mütercim Asım Efendi, <i>Burhan-ı Katı</i> , (Hzr. Mürsel Öztürk-Derya Örs), İstanbul 2009.
BTA	: Öztuna, Yılmaz, <i>Büyük Tarih Ansiklopedisi</i> , 1-2, İstanbul 1992.
BTĐ	: Barkan, Ömer Lütfi, “Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri (1545-1659)”, <i>Belgeler</i> , sayı 5-6, 1966, Ankara 1966
Bursa Kadifeleri	: Uludağ, Osman Şevki, “Bursa Kadifeleri”, <i>Belleten</i> , 1/3-4, (1937), 753-760.
Bursa Müddü	: Koç, Yunus, “Ziraî Tarih Araştırmalarında Ölçü tartı Birimleri Sorunu : Bursa Müdü Örneği”, <i>Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi</i> , 7-9 Nisan 1999, Konya, 2000, 541-546.

- Bursalı** : Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri 1299-1915*, I, II, III, İstanbul 1975.
- Büngül** : Büngül, Nurettin Rüştü, *Eski Eserler Ansiklopedisi*, c. 1-2, Tercüman 1001 Temel Eseri no 95-95, İstanbul (tarihsiz).
- Canik** : Öz, Mehmet, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik*, Ankara 1999.
- Celâli İsyânları** : Akdağ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik Düzenlik Kavgası, Celâli İsyânları*, Ankara 1975.
- Cudi** : İbrahim Cudi, *Lugat-ı Cudi*, Trabzon 1332.
- Çağatay** : Çağatay, Neşet, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. V/5, Ankara 1947.
- Çağbayır** : Çağbayır, Yaşar, *Ötüken Türkçe Sözlük*, c.1-5, İstanbul 2007.
- Çeltikçi-Reaya** : İncalcık, Halil, "Rice Cultivation and the Çeltükci-Re'aya System in the Ottoman Empire", *Turcica*, XIV (Louvain-Paris-Strasbourg, 1982), s. 59-141.
- Çemişgezek** : Ünal, Mehmet Ali, *XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı (1518-1566)*, Ankara 1999.
- Çevirme Kılavuz** : Unat, Faik Reşit, *Hicrî Tarihleri Miladî Tarihe Çevirme Kılavuzu*, Ankara 1974.
- çoğ.** : Çoğulu.
- Çoruh** : Çoruh, Haydar, *Temettüât Defterlerine Göre Erzurum Şehri (1260/1844)*, İstanbul 1997, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- D.Muktesid** : Sudi, Süleyman, *Osmanlı Vergi Düzeni (Defter-i Muktesid)*, (yay. Mehmet Ali Ünal), Isparta 1996.
- Dedem Korkut** : Gökyay, Orhan Şaik, *Dedem Korkut'un Kitabı*, İstanbul 2004.
- Demirsipahi** : Demirsipahi, Cemil, *Türk Halk Oyunları*, Ankara 1975.
- DİA** : *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1988-2010.
- DS** : Derleme Sözlüğü.
- e.** : Ermenice
- E. Çelebi** : *Evlîya Çelebi Seyahatnâmesi*, 1-10 c. İstanbul 1996-2010.
- EÇS** : Dankoff, Robert, *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü*, Çev. Semih Tezcan, İstanbul 2004.
- ed.** : Edebiyat
- EEK** : Özcan, Abdulkadir, *Eyyubî Efendi Kanunnâmesi*, İstanbul 1994.
- EL** : Tahirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lugati*, Hz. Kemal Edip Kürkcüoğlu, İstanbul 1973.
- EM** : Baykal, İsmail H., *Enderun Mektebi Tarihi*, I, İstanbul 1953.
- Ereğli** : Yörük, Doğan, *XVI. Yüzyılda Ereğli Kazâsı*, Konya 2009.
- f.** : Farsça
- FD** : Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1970.
- FHT** : Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2010.
- FZ** : Şükun, Ziya, *Farsça-Türkçe Lugat* (Gencinei Güftar-Ferhengi Ziya)-1-3, MEB yay, İstanbul 1984.
- H. Kâzım** : Kadri, Hüseyin Kâzım, *Türk Lugatı*, 4 c., İstanbul 1943-45.
- Haleb** : Çakar, Enver, *XVI. Yüzyılda Halep Sancağı (1516-1566)*, Elazığ 2003.

Harput	: Ünal, Mehmet Ali, XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566), Ankara 1989.
Hasbağçe	: İnalçık, Halil, Hasbağçede Ayş u Târâb, İstanbul 2010.
Hegyi	: Hegyi, Klára, "Macar Krallığında Osmanlı Vergilendirilmesi", Osmanlı, III, Ankara 1999, 142-149.
Hinz	: Hinz, Walther, İslâm'da Ölçü Sistemleri, çev. Acar Sevim, İstanbul 1990.
HL	: Türk Hukuk Lugati, Ankara 1944.
Hububat	: Güçer, Lütfi, XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler, İstanbul 1964.
huk.	: hukuk
İA	: İslam Ansiklopedisi
İçel	: Çelik, Şenol, Osmanlı Taşra Teşkilatında İçel Sancağı (1500-1584), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1994.
İlmiye	: Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı, Ankara 1984.
İnalçık, Makaleler II	: İnalçık Halil, Doğu Batı, Makaleler II, Ankara 2008.
İnalçık-Essays	: İnalçık, Halil, Essays in Ottoman History, İstanbul 1998.
İpek	: Koç, Ümit, Savaştan Sanata İpek (1450-1650), Elazığ 2009.
isp.	: İspanyolca
it.	: İtalyanca
Kanunlar	: Barkan, Ömer Lütfi, Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları: Kanunlar, İstanbul 1943.
Kapıkulu	: Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları I, II, Ankara 1984.
Kefe	: Öztürk, Yücel, Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe 1475-1600, Ankara 2000.
Kırım Hanlığı	: İnalçık, Halil, "Kırım Hanlığı", Türk Dünyası El Kitabı, Ankara 1976, s. 943-954.
Koçu	: Koçu, Reşat Ekrem, Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, Ankara 1967.
Koçu, İstanbul	: Koçu, Reşat Ekrem, İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul 1959-1971.
KS	: İnalçık, Halil, Kanunnâme-i Sultanî Ber Mûceb-i Örf-i Osmanî, Ankara 1956.
KT	: Kamus-i Türkî.
Kurat	: Kurat, Akdes Nimet, IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri, Ankara 1992.
Kütükoğlu	: Kütükoğlu, Mübahat S., Osmanlı-İngiliz İktisadî Münâsebetleri I (1580-1838), Ankara 1974.
L.	: Latince.
Larende	: Gümüşçü, Osman, XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus, Ankara 2001.
LL	: Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi, Lehçet'ül-Lügat, Hızr. H. Ahmet Kırkkılıç, Ankara 1999.
LO	: Ahmed Vefik Paşa, Lehçe-i Osmanî, İstanbul, 1306.
m.	: Macarca.
Makaleler	: Ünal, Mehmet Ali, Osmanlı Devri Üzerine Makaleler Araştırmalar, Isparta 2008.

Manavgat	: Karaca, Behset, XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Manavgat Kazası, Isparta 2009.
Manisa	: Emecen, Feridun, XVI. Asırda Manisa Kazâsı, Ankara 1989.
Maraş	: Solak, İbrahim, XVI. Asırda Maraş Kazâsı (1526-1563), Ankara 2004.
Mardin	: Göyünç, Nejat, XVI. Asırda Mardin Sancağı, İstanbul 1969.
mec.	: Mecazen.
Menzilhâneler	: Çetin, Cemal, Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhâneler (1690-1750), Kon- ya 2009 (Basılmamış Doktora Tezi).
Merkez	: Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, Ankara 1984.
Metrology	: İnalçık, Halil, "Introduction to Ottoman Metrology", <i>Turcica</i> , XV (1983), 311-334.
Metroloji	: İnalçık, Halil, "Osmanlı Metrolojisine Giriş", Çev. Eşref Bengi Özbilen, <i>Türk Dünyası Araştırmaları</i> , Ağustos 1991, sayı 73, s.21-50.
MH	: Kâtip Çelebi, <i>Mizânü'l-Hakk fi İhtiyari'l-Ahakk</i> , Hızr. Orhan şaik Gökyay, Tercüman 1001 Temel Eser No 145, İstanbul 1980.
Mîr-i aşîret	: Ünal, Mehmet Ali, "XVI. Yüzyılda Güneydoğu Anadolu'da Tımar Tevcih- leri –Mîr-i Aşîret ve Cebelü Tımarları–", <i>I. Uluslararası Mardin Tarihi Sem- pozyumu Bildirileri</i> , İstanbul 2006, 281-298.
MK	: Kanar, Mehmet, <i>Osmanlı Türkçesi Sözlüğü</i> , 1-2, İstanbul 2009.
moğ.	: Moğolca
MOL	: Ali Nazîmâ-Faik Reşad, <i>Mükemmel Osmanlı Lüğati</i> , hızr. N. Birinci-Kâzım Yetiş-F. Andı-E. Ülgen-N. Sağlam-A.Ş. Çoruk, Ankara 2005.
MS	: Hasol, Doğan, <i>Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü</i> , İstanbul 2010.
Musul	: Gündüz, Ahmet, <i>Osmanlı İdaresinde Musul (1523-1639)</i> , Elazığ 2003.
Müesseseler	: Ünal, Mehmet Ali, <i>Osmanlı Müesseseleri Tarihi</i> , Isparta 2007.
Mühimme 44	: Ünal, Mehmet Ali, <i>Mühimme Defteri 44</i> , İzmir 1995.
ND	: Kütükoğlu, Mübahat S., Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri, İstanbul 1983.
Netâyic-ül-vukuât	: Mustafa Nuri Paşa, <i>Netâyic-ül-vukuât</i> , 1, 2, 3, 4 c. İstanbul, 1327.
OBD	: Kütükoğlu, Mübahat S., <i>Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)</i> , İstanbul 1994.
Ocak	: Ocak, Ahmet Yaşar, <i>Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler</i> , İstanbul, 1998.
OEST 1	: İnalçık, Halil, <i>Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi</i> , c.1, 1300-1600, İstanbul 2000, Ağırlık Ölçüleri, s.441-448.
Oğuzlar	: Sümer, Faruk, Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları, İstanbul 1980.
OK	: Akgündüz, Ahmet, <i>Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri</i> , c. 1-9, İstan- bul 1990-1996.
OMS	: Işın, Priscilla Mary, <i>Osmanlı Mutfak Sözlüğü</i> , İstanbul 2010.
OST	: Tayyâr-zâde Atâ, <i>Osmanlı Saray Tarihi, Târîh-i Enderûn</i> , I-V, (Hızr. Mehmet Arslan) İstanbul 2010.
OT I	: Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, <i>Osmanlı Tarihi I</i> , Ankara 1972.
OT II	: Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, <i>Osmanlı Tarihi II</i> , Ankara 1975.

OT III/1	: Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, <i>Osmanlı Tarihi III/1</i> , Ankara 1973.
OT III/2	: Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, <i>Osmanlı Tarihi III/2</i> , Ankara 1977.
OT IV/1	: Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, <i>Osmanlı Tarihi IV/1</i> , Ankara 1978.
OT IV/2	: Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, <i>Osmanlı Tarihi IV/2</i> , Ankara 1983.
Özen	: Özen, Mine Esiner, "Türkçe'de Kumaş Adları", <i>İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi</i> , 3 (1982), 291-340.
Pakalın	: Pakalın, Mehmet Zeki, <i>Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü</i> , I, II, III, İstanbul 1971.
Pala	: İskender Pala, <i>Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü</i> , I-II, Ankara.
Pamuk	: Pamuk, Şevket, <i>Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi</i> , İstanbul 2003.
r.	: Rumca
Rh	: Redhouse, Sir James W. : <i>A Turkish and English Lexicon</i> (Türkçeden İngilizceye Lugat kitabı), Constantinople, The American Board Mission, 1921.
RR	: İnalçık, Halil, "Osmanlılar'da Raiyyet Rûsûmu", <i>Belleten</i> , XXIII/92, (1959), s.575-609.
s.	: Sırpça.
S. Sanatkârları	: Yaman, Bahattin, <i>Osmanlı Saray Sanatkârları</i> , 18. Yüzyılda Ehl-i Hıref. İstanbul, 2008.
SA	: Arseven, Celâl Esad, <i>Sanat Ansiklopedisi</i> , I-V, İstanbul 1998.
Safed	: Taşkın, Ünal, <i>Osmanlı İdaresinde Safed (1516-1600)</i> , Elazığ 2011.
Saray	: Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, <i>Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı</i> , Ankara 1984.
Saz	: Saz, Leyla, <i>Haremin İç Yüzü</i> , yay.hazr. Sadi Borak, İstanbul 1974.
Sazlarımız	: Gazimihâl, Mahmut R., <i>Ülkelerde Kopuz ve Tezeneli Sazlarımız</i> , Ankara 1975.
Sertoğlu	: Midhat Sertoğlu, <i>Osmanlı Tarih Lugati</i> , İstanbul 1986.
Sinop	: Ünal, Mehmet Ali, <i>Osmanlı Devrinde Sinop</i> , Isparta 2008.
slv.	: Slav dilleri
STS	: Turani, Adnan, <i>Sanat Terimleri Sözlüğü</i> , İstanbul 2010.
T. Cevdet	: Ahmet Cevdet Paşa, <i>Tarih-i Cevdet</i> , İstanbul 1309.
Taş-Ankara	: Taş, Hülya, <i>XVII. Yüzyılda Ankara</i> , 2006.
Taşkın	: Taşkın, Ünal, <i>Osmanlı Devletinde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri</i> , Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmanuş Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2005.
Tavernier	: Tavernier, Jean-Baptiste, <i>Tavernier Seyahatnamesi</i> , Çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul 2006.
TDKTS	: Türk Dil kurumu, <i>Türkçe Sözlük</i> , Ankara 2005, 10. baskı.
TDVEA	: Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, I, 1977.
Teke	: Karaca, Behset, <i>XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı</i> , Isparta 2002.
Tekstil	: İnalçık, Halil, <i>Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar</i> , İstanbul 2008.
Tersâne	: Bostan İdris, <i>Osmanlı Bahriye Teşkilâtı : XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire</i> , Ankara 1992.
TİT	: Ünal, Mehmet Ali, <i>Türk İnkılâbı Tarihi ve Atatürk İlkeleri</i> , Ankara 2004.
TİVİT	: Akdağ, Mustafa, <i>Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi</i> , I, II, İstanbul 1974, 1977.

TMA	: Öztuna, Yılmaz, <i>Türk Musikisi Ansiklopedisi</i> , İstanbul, 1 (1969), 2 (1974), 3 (1976).
TMT	: Ergin, Osman, <i>Türk Maarif Tarihi</i> , c. 1-2, 3-4, 5, İstanbul 1977.
TNE	: Eralp, T. Nejat, Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silâhlar, Ankara 1993.
TO	: Yücel, Ünsal, TO, Ankara 1999.
Tophâne	: Aydıöz. Salim, Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi, Ankara 2006.
TPS	: Unat-İhsanoğlu-Vural, Ekrem-Ekmeleddin-Suat, <i>Osmanlıca Tıp Terimleri Sözlüğü</i> , Ankara 2004.
Trablus	: Çakar, Enver, Doğu Akdeniz Sahilinde Bir Osmanlı Sancağı: Trablus (1516-1579), Elazığ 2009.
Trablusşam Şehri	: Çakar, Enver, "XVII. Yüzyılın Ortalarında Trablusşam Şehrinin Sosyal ve İktisadi durumu", <i>Tarih Araştırmaları Dergisi</i> , Ankara 2004, c. XXII, sa. XXXV, 45-69.
Trabzon	: Bostan, M. Hanefi, XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat, Ankara 2002.
TS	: Tarama Sözlüğü.
TT	: Tapu Tahrir.
TTM	: Barkan, Ömer Lütfi, <i>Türkiye'de Toprak Meselesi</i> , İstanbul 1980.
TTS	: Baykal, Bekir Sıtkı, <i>Tarih Terimleri Sözlüğü</i> , Ankara 1981.
Unat	: Unat, Faik Reşit, Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnâmeleri, Ankara 1968.
vd.	: ve devamı.
WD	: Webster's Third New International Dictionary, 1993.
y.	: Yunanca
ZF	: Gelibolulu Mustafa Âlî, <i>Mevâidü'n-nefâis fî kavâidi'l-Mecâlis</i> (Ziyafet Sofraları), 1-2, hazr. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul 1978, Tercüman 1001 Temel Eser 122.

A

A'mâ: 1. Gözleri görmeyen, kör. Osmanlı devrinde vergilerden muâf idiler. 2. Hakikat gözü kapalı olan zahir ehli.

Â'sâr: (Bkz. Öşür).

A'sâr-ı kalîl: Bostanlardan istihsâl olunan a'sâra denir.

A'sâr-ı kesîr: Buğday ve şarap ve zeytinyağı ve sâire misilli külliyyetli mahsûlât üzerinden tahsîl olunan a'sâra denir.

A'sâr-ı mevât: Köy halkından biri vasıtasıyla i'mâr olunan arâziden papazlar marifetiyle tahsîl edilen a'sâra denir.

A'sâr-ı Salahaddin: Salahaddin Eyyubî'ye karşı giden haçlıların masraflarına yardım etmek için İngiltere ve Fransa'da fevkalâde olmak üzere toplanan a'sâr.

A'yân: 1. Bir beldenin seçkin, sözü geçer ve hürmete şayan olup halkı temsil edebilen zümresi, ileri gelenleri. Osmanlı klasik döneminde her şehir ve kasabaya düşen vergilerle diğer masrafların tevzi ve tahsiline ve diğer işlere bakmak ve bu hususlarda kadılarla temasta bulunmak üzere ahali tarafından seçilen bir zümre vardı ki bunlara âyan denirdi. Bunlar da köken itibariyle kadı, sancakbeyi, kapıkulu mensubu, sipahi subayı, muhassıl ve saire gibi devlet memuru idiler. Bilhassa 17. yüzyılın sonlarından itibaren mâlikâne-divanî sisteminin usulünün ittihâzı ve vergilerin mülkiyet olarak satılması vergi toplayıcısı muhassılların ayân olarak taşrada yükselmesi sonucunu do-

ğurmuştur. Zamanla bulundukları yerlerde müstakilen idareye başlayan âyanlar 18. yüzyıl boyunca idari ve askeri alanda son derece etkili rol oynamışlardır. Merkezi otorite önünde büyük bir engel teşkil etmelerine rağmen devlet bunlarla baş edememiş ve fiilen varlıklarını tanımaktan başka çare bulamamıştır. Hatta Alemdar Mustafa Paşa'nın kısa süren sadâreti zamanında âyanlarla "sened-i ittîfak" adıyla merkezi hükümet arasında bir andlaşma imzalanmıştır. Ancak Sultan II. Mahmud idareyi eline aldıktan sonra Mısır âyanı Mehmed Ali Paşa hariç bütün âyanları birer birer ortadan kaldırmıştır. 2. Hükümet tarafından teşkil edilip âzası gene hükümet tarafından tayin edilen "meclis-i âyan" azasına verilen isim. Meşrutiyetle ve cumhuriyetle idare edilen memleketlerde mebuslar meclislerinden verilen kararların ikinci derece tetkiki için teşekkül etmiş meclislerdir. Bunlar eski tecrübeli idare ve ordu imamlarından seçilerek tayin edilirler ve azledilemezler. Mebusların verdikleri kararlarda tadile muhtaç yerler görürlerse sebebini izah ederek mütalâalarını bildirirler. Bizde âyan meclisi, 1876'da II. Abdülhamid'in tahta geçmesini müteakip Meclis-i meb'usân ile beraber açılmış fakat bir sene sonra kapatılmıştır. 1908 yılında tekrar Meclis-i meb'usânla beraber açılarak 1923'e kadar devam etmiştir (Kepeci; Sertoğlu; Pakalın).

A'yân Meclisi: 1877 yılında açılan Mebusân Meclisi ile beraber açılan ikinci yasama meclisi. Mebusân meclisi ile beraber açıldıktan bir sene sonra padişah iradesiyle kapatılmış, 1908'de yine Mebusân meclisiyle birlikte yeniden açılarak 1923 yılında İstanbul hükûmetinin son bulmasına kadar devam etmiştir (Sertoğlu).

A'zâ-yı cinsiye: Üreme organı (TPS).

A'zâ-yı tenâsüliye: Üreme organları (TPS).

Adem-âbâd: Yokluk diyârı, ölüm.

Adem-i merkeziyet: Bir merkezden değil her teşekkülün kendi kendini idâre etmesi; mahalî idarelerin yetkilerinin arttırılması. Türkiye'de bu fikri Prens Sabahaddin ortaya atmıştır. Dayısı olan Sultan II. Abdülhamid'in merkezi idaresine karşı bir tepki olarak adem-i

merkeziyet fikrini benimsemiş olan Sabahaddin Bey 1900 yılında bu fikri ortaya atmış ve önceleri Jöntürkler arasında tanınmışsa da İttihat ve Terakki cemiyeti onun fikirlerini benimsememiştir. Tam tersine merkeziyetçi bir yönetim biçimini sürdürmeye çalışan İttihat ve Terakki ile zamanla Sabahaddin Bey karşı karşıya gelmiş ve başarısız bir darbe teşebbüsünde sonra Avrupa'ya kaçmıştır.

Adem-i mes'ûliyet: Mes'uliyetsizlik, sorumsuzluk.

A'dâd-ı asliyye: Asal sayılar.

A'dâd-ı kesriyye: Kesir sayıları.

A'dâd-ı mütebâyine: Asal sayılar (aralarında).

A'dâd-ı rütbiyye: Sıra sayıları.

A'dâd-ı tevziyye: Üleştirme sayıları.

A'lâ: Osmanlı istilâhında durumu iyi olan, zengin olan, besili, verimli anlamlarına gelir. *A'lâ koyun*, *a'lâ sürü*, *a'lâ raiyyet* vs. gibi. Cizye, avârız vs. gibi vergilerin tahsilinde mükellefler gelir durumuna göre *a'lâ*, *evsat* ve *ednâ* olarak üç gruba ayrılır.

A'lâ Yer: Verimli arazi.

A'sâr: Onda bir anlamına gelen öşür'ün çoğuludur (Bkz. Öşür)

A'vân-ı emâret: Herhangi bir mülkî âminin yardımcısı durumunda olan memurlar. Sancakbeyinin yanındaki subaşı gibi.

A'yân-ı vilâyet: Vilayetin önde gelenleri, itibarlıları, kudretlileri.

Abâ: 1. Daha çok tarikat mensubu dervişler tarafından giyilen yünden dokunmuş kaba ve kalınca kumaş ve bu kumaştan yapılmış giyecek; cüppe, hırka, potur, çakşır, kalçın, çuha, kepenek, barak, çul keçe vs. Fukara giyeceği olarak tanınan bu kumaş ekseriya devetüyyü ya da kurşunî renkte olurdu (Koçu). 2. Padişah-tan hamile kalan ikbalin doğurma zamanı yaklaşınca hizmetine bakmak üzere verilen becerikli, yaşlıca kalfa hakkında doğan şehzade tarafından kullanılan tâbir. Şehzade büyüyünce bu kalfaya "*abam*" derdi. Halk arasında abla manâsında da kullanılır (Pakalın).

Âbâ: Baba anlamındaki Eb'in çoğulu. Âbâ ve ecdâd şeklinde kullanılır.

Abâ-be-duş: Abası sırtında olan, derviş, kalender (Ayverdi).

Âbâ vü ecdâd: Atalar, babalar ve dedeler.

Abâcî: Aba imal eden, satan ve o işle uğraşan kimse. Bunlara *ababâfân* da denirdi. 2. *mec.* Bedavacı, başkalarının sırtından geçinen; asalak. 3. Yalancı, atıcı.

Âbâd Kılmak, Etmek: 1. Ma'mûr etmek, bayındır hale getirmek. 2. zenginleştirmek (MK).

Abadan: Aşağı yukarı dört metrekare genişliğinde, üzeri iki muhtelif renkte küçük karelerle süslü olan, kışın omuz atkısı olarak kullanılan bir çeşit dokuma (Özen, 299).

Âbâdî (Kâğıd): Sarı, şekerrenge ve pembe renklere bir cins kalınca kâğıt. Hindistan'ın Devletâbâd şehrinde yapıldığı için bu adla anılmıştır. Çin'in Hanbalık şehrinde yapılan kâğıda da *Çin âbâdîsi* denmiştir. Avrupa'da yapılan taklidine ise *frenk âbâdîsi* adı verilmiştir. Asıl âbâdî, dut ağacından yapılır ve hattatlarca pek makbuldür. Osmanlı bürokrasisinde önemli yazılar için bu kâğıt kullanılmıştır (SA; Pakalın; Sertoğlu).

Abâî (Abâyî): İpekli kalın bir kumaş. Geniş desenli; desenleri klaptan ve renkli ipekle işlenilidir (Özen, 299). 2. Kaba bir yünlü kumaş, bu kumaştan yapılmış at örtüsü (BTD, 474).

Âba-i Felek: Büyüklerin nücuma (yıldızlar) dair deyimlerinden bulunan Nuh âba, âba-i ulviye, Ümmehât-ı süfliye tâbirleri kabilinden bir tâbir. Sözlük manâsı Felek babaları demek olur (Pakalın).

Abak: Sütun başlıkları üzerine konulan ve sütunun gövdesinden daha genişçe dışarıya doğru taşan bir mimari unsur. Taştan veya mermerden yapılan bu tabla şeklindeki parçalar, sütun üstüne binecek olan baş kirişle bunun üstündeki bina kısmının ağırlığını taşırlar (SA).

Âbânî: Üzerine kasnak işi safran sarısı dallar işlenmiş açık sarı veya beyaz bir cins ince ipek kumaş. Hindistan, Bağdat ve Halep'den geldiği gibi Bursa ve İstanbul'da da dokunurdu. En

fazla sarık için, ikinci derecede de perde, yorgan, başörtüsü ve bohçalarda kullanılmıştır. Ayrıca âbânîyi, Rumeli yakası ile Bursa, Aydın, Ödemiş tarafı kadınları da başörtüsü olarak kullanmaktadırlar (SA; Pakalın).

Abanoz: Hindistan, Madagaskar, Moris adaları, Japonya gibi ülkelerde yetişen siyah ve güzel, gayet kuvvetli, sert ve pek güzel cila kabul eden ve mobilyacılıkta kullanılan dayanıklı bir ağaç. Eski câmi ve türbe gibi eserlerin ahşap kapı ve dolapları abanozdan yapılmıştır (LL; SA; DİA, 1).

Abaço: İtalyanca Abosso'dan gelir. Yelkenlerin alt kısmına verilen isim (KB; Pakalın).

Âbâyi: Keçi kılından dokunan bir giyecek.

Abaza Kesimi: IV. Murad'ın gözdelerinden olan Abaza Mehmet Paşa'nın icat ettiği bir tür giyiniş tarzı. Erzurum Valisi iken II. Osman'ın öldürülmesi üzerine isyan edip yeniçerileri yok etmeye çalışan Abaza Mehmed Paşa tedip edilip İstanbul'a getirilmiş fakat IV. Murad tarafından affedilmiştir. İşte, yakışıklı bir adam olan Abaza Mehmet Paşa'nın giyiniş tarzına *abaza kesimi* denilmiştir. Bunun Sultan II. Osman'ın yapmak istediği kıyafet inkılâbına uygun bir giyim olduğu zannedilmektedir. IV. Murad daha çok bu giyim tarzından etkilenmiş ve kendisi de bu modaya uymuştur. 1634 yılında idam olunan Abaza Mehmed Paşa'nın bu giyim tarzına padişahın iltifatı halkın da ilgisi- ni çekmiştir. Uzun zaman moda olmuş, fakat sonra unutulup gitmiştir (Koçu, Giyim; Pakalın; Sertoğlu).

Abbâsî: Bir Mecidiye kıymetinde eski bir İran parası. 18. yüzyılın ilk yarısında Osmanlılar İran'ın bazı kısımlarını ilhak edince 2,7 ve 5,3 gr ağırlığında iki yeni sikke darbettiler. Bu büyük sikkelerin aynı yıllarda sınırın öte tarafında yaygın olarak kullanılan ve abbâsî denilen 4,7 ila 5,4 gr ağırlığındaki 200 dinarlık İran sikkeleriyle rekabet amacıyla üretildiği anlaşılmaktadır (Pamuk, 113). 1727 tarihli Gence Kanunnâmesinde geçer (Kanunlar, 196).

Abd: Kul, köle, memlûk.

Abdal: 1. Aslı Arapça Ebdal'den gelmektedir. Halkın işlerinde tasarrufa mezu evliyaullah

zümresinden olan cemaate denilir (bkz. Ricâl-ül-gayb). Evliya geçinen mukallitler, kalender ve dervişlere, miskin ve fakirlere verilen isim. Kalendermeşrep, derviş tabiatlı, maişet işlerine aldırmanın adamlara da abdal denilmiştir (Pakalın). 2. Anadolu'da yaşayan göçebe bir Türkmen topluluğu.

Abdâlân-ı Rum: Osmanlı devletinin kuruluşunda İslâm dini uğruna savaşımlara katılan, Anadolu ve Rumeli'nin Türkleşmesinde çok büyük hizmetleri görülen erler, dervişler, bilhassa Yesevî tarikatı mensupları (Ayverdi). Âşıkpaşazâde Abdâlân-ı Rum'u Ahiyân-ı Rum, Baciyân-ı Rum ve Gâziyân-ı Rum ile birlikte Osmanlı devletinin kuruluşunda rol oynamış dört unsur arasında sayar.

Âbdâr Zemîn: Sulak arazi.

Abdest Odası: Ağa kapısında, yani Yeniçeri Ağasının makamının bulunduğu yerde *dâire-i hümayûn* denilen padişahlara mahsus dairededeki dört odadan biri. Diğerleri *Yaldızlı Oda*, *Taht-ı hümayûn Odası* ve *Mabeyinci Ağalar Odası* idi (Bkz. Ağa Kapısı).

Abdestlik: 1. Bedeni dar ve kısa bir çeşit *cübbe* (bb) (Koçu, Giyim). 2. Abdest alınan yer.

Abd-i âbık: Kaçak köle. Kaçak köleyi yakalayan sahibine haber vermek zorundadır. Bunun karşılığında sahibinden bir miktar para alırdı.

Abd-ı atîk: Azad edilmiş köle (Ayverdi).

Abd-i dâll: Bir kasıt olmaksızın yolunu kaybedip, efendisinin evine gidemeyen köle (FHT).

Abd-i haride: Para ile satın alınmış köle (MK).

Abd-i kinn: Mükâtebe ya da müdebber olmayan halis köle (FHT).

Abd-i mahcûr: Evlilik ve bedelli akitler gibi tasarruflardan men edilmiş köle. Böyle bir kölenin yapacağı nikâh, alış veriş, karz, rehin gibi tasarruflar, efendisinin sonradan onayını almadıkça batıl olur (FHT).

Abd-i me'sûr: Düşmana esir düşmüş köle (FHT).

Abd-i me'zûn: Mutlak surette ticarete bulunmasına veya bir bedel mukabili azad olması